

[https://doi.org/10.52326/jss.utm.2021.4\(3\).08](https://doi.org/10.52326/jss.utm.2021.4(3).08)
UDC 728.03(478)"17/19"

THE TRADITIONAL MOLDOVAN DWELLING FROM THE SEC. XVIII-XX FROM THE PERSPECTIVE OF THE CONSTRUCTION MATERIALS AND SOLUTIONS USED

Maria-Liliana Marian*, ORCID ID:0000-0002-2610-8285

Technical University of Moldova, 168 Ștefan cel Mare Blvd., Chișinău, Republic of Moldova

*Corresponding author: Maria-Liliana Marian, marialiliana.marian@emi.utm.md

Received: 06. 20. 2021

Accepted: 08. 14. 2021

Abstract. The article represents a research of the traditional houses from the Republic of Moldova specific to the period XVIII - XX centuries. Life, always conditioned by life, is a major program that, in the vernacular architecture of the Republic of Moldova, plays the role of the function of continuity. The main objectives of this article are to bring in heritage practice, beneficial information, both for the historical monument and for architects, specialists and the general public interested in the future of heritage objects, locally or nationally and how they influence the factors of decision involved. The slow transformations, recorded over the last two thousand years, in which we distinguish evidence of its evolution, are the result of slow transformations, both of techniques and instructional materials, as well as of the specific occupations and way of life sec. XVIII - XX. Starting from the semi-buried dwellings, the surface houses with a single level, constituted the architectural solutions with the widest spread on the whole territory of the country, until the middle of the century. XX. The architecture of traditional residential buildings - plan, size and appearance - were influenced by physical, social, historical, geographical conditions, the natural environment and the specifics of the household. The knowledge of the architecture of the traditional house contributes to the reconstruction of some aspects of the ancient culture, inextricably linked to the problem of the continuity of the local population on these lands. In the architecture of the traditional house, the normative thinking, common at the technical level of the society, is combined with the adaptation to the individual requirements. The lack of this information, especially important for those interested in the fate of the architectural heritage, can cause serious damage to the historical monument, namely the loss of structural elements, functional and stylistic elements, elements of composition, volume and structure. The ambiguities can distort the real value of the monuments and even the loss of the value of architectural heritage, so the historical monument becomes vulnerable in the future.

Keywords: *traditional housing, vernacular architecture, architectural solution, spatial structure, planimetry, volumetry.*

Rezumat. Articolul reprezintă o cercetare a locuințelor tradiționale din Republica Moldova specifice perioadei sec. XVIII - XX. Locuința, mereu condiționată de viață, constituie un

program major care, în arhitectura vernaculară din Republica Moldova joacă rolul funcției continuității. Obiectivele principale ale prezentului articol constau în aducerea în practica patrimonială a unor informații benefice atât pentru monumentul istoric, cât și pentru arhitecții, specialiștii și publicul larg cointerestat de viitorul obiectelor de patrimoniu la nivel local sau național și modul în care vor influența factorii de decizie implicați. Transformările încetinite înregistrate de-a lungul celor peste două mii de ani, în care distingem măturii ale evoluției sale, sunt rezultatul transformărilor lente atât a tehnicilor și materialelor de construcție, cât și a ocupațiilor și a modului de trai specific sec. XVIII - XX. Plecând de la locuințele semiîngropate, casele de suprafață cu un singur nivel au constituit soluțiile arhitecturale cu cea mai largă răspândire pe tot teritoriul țării până la mijlocul sec. XX. Arhitectura clădirilor rezidențiale tradiționale - plan, dimensiune și aspect - au fost influențate de condițiile fizice, sociale, istorice, geografice, de mediul natural și de particularitățile specificului gospodăriei. Cunoașterea arhitecturii casei tradiționale contribuie la reconstrucția unor aspecte ale culturii antice, indisolubil legate de problema continuității populației locale pe aceste meleaguri. În arhitectura casei tradiționale, gândirea normativă, comună la nivelul tehnic al societății, este combinată cu adaptarea la cerințele individuale. Lipsa acestor informații, deosebit de importante pentru cei interesați de soarta patrimoniului arhitectural, poate cauza daune serioase monumentului istoric, și anume, se pot pierde elementele structurale, elementele funcționale și stilistice, elementele de compoziție, volum și structură. Neclaritățile pot denatura valoarea reală a monumentelor și chiar pierderea valorii de patrimoniu arhitectural. Deci, monumentul istoric devine vulnerabil în viitor.

Cuvinte-cheie: *locuință tradițională, arhitectură vernaculară, soluții arhitecturale, structură spațială, planimetrie, volumetrie.*

Introducere

Pentru a purcede la reconstrucția unor aspecte de cultură străveche, legată de problema continuității vieții pe aceste meleaguri, este necesar să cunoaștem toate noțiunile de arhitectură a locuinței tradiționale. Locuința moldovenească a obținut o formă unică ca planimetrie și volum, cu diferențe zonale constructive, prezentând afinități comune cu locuința popoarelor din estul Europei – ucraineni, beloruși și români. Arhitectura locuințelor tradiționale – planurile, mărimile și aspectul – sunt influențate atât de condițiile fizice, sociale, climaterice, de mediu cât și de particularitățile sistemului gospodăresc.

Obiectivele principale ale prezentului articol constau în aducerea în practica patrimonială a unor informații concrete și benefice atât pentru monumentul istoric, cât și pentru arhitecți, specialiști în domeniu și nu în ultimul rând publicului interesat de viitorul patrimoniului în plan local și național și influențarea factorilor de decizie implicați.

În zilele noastre suntem din ce în ce mai conștienți de faptul că sunt necesare noi abordări, a introduce cercetări sociale, cercetări manageriale ale tradițiilor și ale evenimentelor ce au avut loc în viața monumentului istoric. Necunoașterea aspectelor străvechi ale monumentului supus proceselor de consolidare sau restaurare îl fac vulnerabil, vulnerabilitate care îi interzice monumentului să fie un organism viu, care îl face să piardă parțial sau total atât elementele structurale, compoziționale, volumetrice și funcționale, cât și relația dintre ele. Se pierde astfel conceptul inițial, acea viziune a autorului, autenticitatea monumentului [1].

I. Particularitățile locuinței tradiționale moldovenești

Locuința, mereu condiționată de viață, constituie un program major care, în arhitectura vernaculară din Republica Moldova, joacă rolul funcției continuității. Modificările foarte lente pe care le-a înregistrat de-a lungul celor peste două mii de ani, care stau mărturie a evoluției sale, sunt datorate, în mare parte, faptului că atât tehnicile și materialele de construcție, cât și ocupațiile și stilul de viață au evoluat până în sec. XVIII - XX în același ritm lent. Plecând de la locuințele semiîngropate, casele cu un singur nivel de suprafață au constituit până la mijlocul sec. XX soluția arhitectural-constructivă cu răspândirea cea mai largă pe întreg teritoriul Moldovei. Utilizarea materialelor naturale – piatra, lemnul, paie, grânelor, lutul – ca materiale de construcție pe întreg teritoriul țării, în dependență de condițiile geografice, condițiile climaterice, modul lor de îmbinare și compunere, alături de geometria pură a volumelor pereților și învelitorilor, de coloristica armonioasă, toate, reprezentând elemente definitorii ale plasticii arhitecturale.

Materialele perisabile din care au fost construite, combinate cu progresul tehnico-social, nu au fost benefice păstrării locuințelor mai vechi de două sute de ani. Astăzi, pe teritoriul Republicii Moldova putem întâlni locuințe tradiționale ce datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, și aceasta datorită faptului că au fost declarate monumente istorice. Locuința tradițională este durată pentru a servi cel puțin pentru trei generații, după care generațiile viitoare o înlocuiesc cu o altă locuință mai performantă, în concordanță cu noile cerințe [2]. Analizând perioadele precedente, observăm unele schimbări nesemnificative ale caselor, care au un model asemănător cu cel precedent, urmând o structură-arhitecturală respectată ca o lege nescrisă. În structura-arhitecturală a locuinței tradiționale este meticulosă îmbinată gândirea normativă, caracteristică nivelului tehnic al societății cu implementarea cerințelor proprii fiecărui individ. Volumetria locuinței tradiționale din satele Moldovei este determinată de cele trei mari componente: soclul, pereții și acoperișul, care variază din punct de vedere al materialelor și tehnicilor utilizate [3].

În decursul secolelor, structura spațială a locuințelor tradiționale s-a perfecționat, dând naștere unor noi tipuri, în concordanță cu ierarhia socială. În urma cercetărilor arheologice au fost scoase la iveală o serie de trăsături ale locuinței tradiționale moldovenești, evidențiindu-se diferite tipuri de locuințe specifice păturilor sociale de masă, și anume, casele monocelulare adâncite și casele monocelulare de suprafață.

Figura 1. Casă monocelulară de suprafață.

Păturile mai înstărite ale societății locuiau în case bicamerale, tricamerale și muticamerale. La ridicarea locuințelor se utilizau drept fundament platforme din lut ars pereții se confecționau din nuiile împletite care se lipeau cu lut, după care erau văruiți. Unele locuințe erau construite pe două niveluri, având încăperi cu destinație locativă și încăperi pentru depozitare. Pentru acoperiș, la șarpantă erau utilizați căpriori din lemn pe care era fixată învelitoarea din paie și stuf [4].

II. Tipologia locuinței tradiționale moldovenești. Soluții arhitectural-constructive

Tipul casei tradiționale moldovenești variază și în dependență de forma de relief în care se află. În localitățile din zona de șes întâlnim casele îngropate, construite pe schelet de lemn, din stâlpi înfiți în jurul unei gropi. Peste acești stâlpi se așeza un schelet de lemn care susținea învelitoarea casei. Locuințele semiadâncite erau construite din pereți împlețiți din nuiile și acoperiți cu lut direct de pe pământ, începând de la marginea superioară a gropii până la acoperiș. În zonele deluroase unde existau păduri, în construcția locuințelor erau folosite bârnele. Arhitectura casei tradiționale moldovenești se încadrează perfect în peisajul arhitectural european, deoarece reprezintă o serie de elemente definitorii, din punct de vedere al tehnicii de construire caracteristic arhitecturii lemnului din regiunile subcarpatice și din cele de deal și câmpie.

Planimetria și elevația casei stau mărturie că locuința tradițională moldovenească a apărut prin procesul de multiplicare a încăperilor, un procedeu caracteristic construcțiilor în lemn. Datorită accesibilității și a ușurinței prelucrării, lemnul a fost foarte mult utilizat la construirea locuințelor din Moldova. O tehnică de construire, cunoscută sub denumirea de „blockbau” foarte des întâlnită pe teritoriul Moldovei, constă în cununile din bârne așezate orizontal cu prindere în cepuri și cu cuie de lemn, lăsând lemnul la vedere, așa cum putem observa în figura 2. Bârnelor se rotunjeau la capete, întapându-se una cu cealaltă prin cheutori [5].

Elevația casei era realizată dintr-o platformă masivă de stejar care delimita conturul exterior al locuinței. Această platformă era cioplită în muchii și se sprijinea pe un fundament din piatră de carieră sau bolovani de râu. Pereții se executau dintr-o singură bârnă sau din două bârne înădite, în dependență de deschiderea construcției. Modalitatea de prindere a bârnelor la ferestre și la uși era prin tehnica amnarelor. După ce au fost astfel construite, locuințele erau tencuite prin lipire cu lut, apoi văruite.

Figura 2. Casă de locuit cu pereți din cunună de lemn, cu lemnul la vedere.

Pe teritoriul dintre Prut și Nistru locuințele de suprafață și cele semiadâncite erau construite, utilizând lemn de aceeași dimensiune pentru pereți, fapt care a dus la o formă pătrată a casei de locuit, având acoperișul în patru pante (figura 4) sau la o formă dreptunghiular alungită în plan, compuse din 2 - 3 încăperi, având acoperișul în două ape (figura 3) [6].

Figura 3. Casă de locuit în formă dreptunghiulară.

Figura 4. Case de locuit în formă pătrată.

Dușumeaua reprezenta o suprafață de pământ bătătorit acoperită cu o lipitură groasă din lut și paie. Intrările în locuințe erau în pantă sub formă de gârlici sau cu trepte consolidate cu scânduri.

Dacă terenul pe care se înălțau casele era cu pantă medie sau mare, atunci variantele de soluționare volumetrică erau prin case cu volume simple (figura 5) și case cu foișor [7].

Figura 5. Locuință cu volum simplu.

Poziționarea scării de acces la nivelul superior a impus apariția unui alt procedeu compozițional în volumetria locuințelor construite pe terenuri în pantă, și anume, *foișorul* (figura 6).

Inițial, foișorul era conceput ca un adaos la prisma casei sau la casa scării, găsindu-și o utilitate foarte variată în viața de zi cu zi. Acesta apare ca o prispă mai încăpătoare, putând fi utilizat în diferite scopuri, și anume, ca loc de lucru, de relaxare, de veghe și chiar de primire. Foișorul apare astfel, alături de prispă, spațiul tradițional care poate asigura fluentă spațiilor interioare și exterioare.

Figura 6. Locuință cu foișor cu scara exterioară.

Figura 7. Locuință cu pereți în furci.

Odată cu defrișarea pădurilor, lemnul devine tot mai greu accesibil. Atunci, forțați de împrejurări, locuitorii meleagurilor pruto-nistrene găsesc mai la îndemână înlocuirea tehnicii cununilor de bârne cu tehnica în furci sau în paiantă. Structura de rezistență a caselor în paiantă era compusă din talpă lemnoasă și din bârnele cosoroabei, care se armează cu nuiiele și pământ. Talpa casei se așeza direct pe pământ sau pe piloți. În talpa casei erau încastrați stâlpii de lemn (furcile), în colțurile casei, în dreptul pereților despărțitori, în dreptul ușilor și a ferestrelor, apoi la o distanță de circa 60 cm unul de altul aceștia erau prinși de partea superioară în grinzile cosoroabei. Furcile aveau înălțimea de circa 2,5 - 3 m, legate cu brâie orizontale de lemn, distribuite în jurul construcției și de-a lungul pereților despărțitori. Brâiele respective joacă rol de schelet, care ulterior este împletit vertical cu nuiiele. Peste armătura astfel constituită se bate o umplutură de pământ atât din exterior, cât și din interior [8].

Tavanul locuințelor era plat, fiind construit dintr-un sistem de elemente structurale lemnoase: pe perimetrul pereților exteriori, în partea superioară, era așezată o grindă de lemn, care joacă rolul de cosoroabă. Pe această grindă se sprijină o altă grindă egală cu lungimea casei, care poartă denumirea de coardă și se instalează la mijlocul pereților exteriori ai casei. Deasupra cosoroabelor pereților exteriori longitudinali și deasupra coardei sunt așezate perpendicular grinzi scurte la intervale de 1,2 - 1,5 m. Golurile astfel formate se umpleau cu împletitură de nuiiele, lipită cu lut din ambele părți. Unele case aveau grinzile

căptușite cu scânduri, formându-se între coardă și tavan un spațiu ce putea fi folosit pentru păstrarea diverselor lucruri sau pentru uscarea plantelor medicinale [9].

Acoperișul locuințelor tradiționale avea diferite forme: cu patru pante, cu pantă repede, construit din căpriori de lemn, așezați sub formă de triunghi vertical, așezat cu capetele bazei sprijinite pe capetele grinzilor, iar cu vârful – pe bârna orizontală, care formează coama acoperișului. În partea din față a acoperișului, streășina era mai largă și se sprijinea pe stâlpii prispiei (figura 8) [10]. Pentru învelitoare se foloseau diverse materiale precum: paie, stuf, draniță și șindrilă. La acoperișul în patru pante, învelite cu șindrilă, pe panta din față erau prevăzute două ferestruici numite lucarne, pentru a asigura aerisirea și iluminarea naturală. În prima jumătate a secolului XX se folosește un material de acoperire nou, și anume - șistul, care constituia niște plăci subțiri de rocă. În satele din fostele raiale turcești erau folosite olane roșii, ca material pentru învelitoarea acoperișurilor [11].

Realizarea în plan a locuințelor prevede o structurare a organizării interiorului în forme specifice fiecărui tip de plan. Piesa de rezistență a arhitecturii interiorului locuinței țărănești este reprezentată de sistemul de încălzire, care se răsfrânge asupra unei mari părți a activităților casnice, deoarece aici se prepara hrana, se coacea pâinea, adeseori era prevăzut cu spațiu pentru dormit, întotdeauna cu rol de încălzire a uneia sau chiar a două încăperi, prin sistemul de "sobă oarbă". Ca instalații de foc serveau vetrele și cuptoarele. Vatra era deschisă, având diferite forme, lipită cu lut, fiind împrejmuită cu pietre de râu, amplasată în colțul opus intrării în locuință. În afară de vetrele din interiorul locuințelor erau construite cuptoare de piatră cu boltă, folosite la încălzirea hrănilor și la coacerea pâinii [12]. Poziția surselor de căldură în planul casei este aleasă central, pentru a putea folosi cât mai eficient căldura radiată, precum și posibilitatea organizării interiorului și așezării mobilierului. Intimitatea și căldura spațiului interior, definitorii pentru locuințele țărănești din toată țara, este completată prin piese de port, obiecte de uz casnic, mobilier, pictură pe lemn sau pe sticlă, precum și prin înălțimea relativ redusă a încăperilor cu tavane cu grinzi la vedere [13].

Figura 8. Casă cu acoperiș în 4 ape și cu streășină sprijinită pe stâlpii prispiei.

Alternarea spațiilor cu vegetație abundentă, cu albul pereților văruiți, veșnic umbriți de streășinile prispelor, dau un aspect pitoresc așezărilor rurale moldovenești din sec. XVIII - XX. De asemenea, pitorescul este determinat și de totîntregul format de planimetria gospodăriilor și de structura zonei geografice, integrându-se varietății de forme a peisajului [14].

Concluzii

Rezumând, deci, locuințele tradiționale moldovenești se diferențiază prin materialele utilizate, din punct de vedere al tehnologiilor utilizate și al elementelor arhitecturale, de locuințele tradiționale din alte zone geografice, din respectiva perioadă. Combinația dintre spațiile cu vegetație abundentă și albul pereților văruiți, veșnic umbriți de streășinile prispelor, dau un aspect pitoresc așezărilor rurale moldovenești din sec. XVIII - XX, pitorescul așezărilor fiind determinat și de acel totîntreg format de planimetria gospodăriilor și de structura zonei geografice, care se integrează perfect în varietatea de forme a peisajului [15]. Așezările moldovenești tradiționale, specifice din punct de vedere al așezării geografice, al materialelor de construcție utilizate, al formelor, al proporțiilor, al cromaticii, creează armonia dintre natura vie a peisajului și natura artificială a elementelor construite. De aceea, peisajul rustic al așezărilor moldovenești reiese din armonizarea formei și cromaticii naturale, cu materialele naturale, utilizate de mâna creatoare a omului, luând forma caselor, a gospodăriilor și a așezărilor rurale moldovenești [16].

Din luările de poziție contemporane trebuie să consemnăm că în a doua jumătate a secolului XX sunt atestate metode noi de restaurare, punerea accentului restauratorilor pe nevoia de recunoaștere a operei de artă, pe conceptul de restaurare, de fals istoric, pe relația adaos și refacere, ținând cont de principiile de bază ale restaurării și conservării, pe relația dintre materialele utilizate și imaginea creată, pe rolul spațialității proprii monumentului, mediului ambiant, sitului istoric și a coexistenței lor [17].

Orice neclaritate fac monumentul istoric vulnerabil în fața generațiilor viitoare. Această vulnerabilitate presupune că monumentul încetează să mai fie un organism viu, pierzând din elementele sale structurale, funcționale, stilistice și compoziționale, pierzând legătura firească dintre ele, dar și conceptul său inițial, anume acea viziune a autorului [18].

Bibliografie

1. Bran Cezar. *Teoria restaurării*. București: Ed. Meridiane, 1995.
2. Curinschi-Vorona Gheorghe. *Arhitectura. Urbanism. Restaurare*. București: Ed. Tehnica, 1996.
3. Curinschi-Vorona Gheorghe. *Centrele istorice ale orașelor*. București: Ed. Tehnica, 1967.
4. Curinschi-Vorona Gheorghe. *Restaurarea monumentelor istorice*. București: Ed. Tehnica 1968.
5. Derer Hana. *Despre conservarea și reabilitarea patrimoniului construit - de la istorie la soluții și probleme contemporane*. București: Editura Univ. "Ion Mincu", 2007.
6. Drăguț Vasile. *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*. București, 2000.
7. Ionescu Grigore. *Carta internațională de la Veneția privind conservarea și restaurarea monumentelor istorice*, BCMI nr.3-4/1990, București, 1991.
8. Ionescu Grigore *Monumente istorice studii și lucrări de restaurare*. Sibiu, 1997.
9. Ionescu Grigore. *Monumente istorice studii și lucrări de restaurare* Sibiu, 1999.
10. *Lucrările simpozionului național, Monumentul – Tradiție și viitor*, Iași, 8-11 septembrie 1999.
11. Mărgineanu-Cârstoiu Monica. *Romantismul în arhitectură*. București: Editura Meridiane, 1990.
12. Nistor Sergiu. *Protecția patrimoniului cultural în România. Culegere de acte normative*. București: Ed. Universitară Ion Mincu, 2002.
13. Opreș Ioan. *Comisiunea Monumentelor Istorice*. București: Ed. Enciclopedică, 1994.
14. Pop Virgil. *Istoria conservării*. Fac. Arhitectură. Cluj: Editura U.T. Press, 2002.
15. Teodorescu Răzvan. *Civilizația românilor între medieval și modern*. București, 1992.
16. Tologea Simion. *Probleme privind patologia și terapeutică construcțiilor*. București.
17. <https://ro.wikipedia.org> [online]. [accessed 10.06.2021].
18. <https://m.moldovenii.md> [online]. [accesat 17.05.2021].